

Individuell tilrettelegging for studenter med funksjonsnedsettelse

Veileder om rettigheter
etter likestillings- og diskrimineringsloven

Individuell tilrettelegging for studenter med funksjonsnedsettelse

Veileder om rettigheter etter likestillings- og diskrimineringsloven

Likestillings- og diskrimineringsombudet
LDO 2025

Forsidefoto: colourbox.com
Utforming: Munch design

ISBN
978-82-8320-041-6 (elektronisk utgave)
978-82-8320-042-3 (trykt utgave)

Innhold

Forkortelser og uttrykk 4

Del 1

- 1 Hvorfor lage en veileder om individuell tilrettelegging av høyrere utdanning 6
- 2 Hva vet vi om barrierene personer med funksjonsnedsettelse møter i høyere utdanning? 8
- 3 Overordnet om likestillings- og diskrimineringsloven § 21 9

Del 2

- 4 Lærestedets ansvar 13
- 5 Medvirkning fra studenten 14
- 6 Tilretteleggingen skal være egnet og individuell 15
- 7 Tilretteleggingen kan ikke redusere de faglige kravene 19
- 8 Unntak for tilrettelegging som er uforholdsmessig byrdefull 23

Del 3

- 9 Universell utforming av lærested og undervisning 26
- 10 Universiteter og høyskoler må jobbe for å fremme likestilling for studenter med nedsatt funksjonsevne 26

Litteraturliste 28

Forkortelser og uttrykk

LDO = Forkortelse for Likestillings- og diskrimineringsombudet. Ombudet gir veiledning i diskrimineringsregelverket. I perioden 2006–2017 hadde ombudet i tillegg mandat til å avgjøre saker om diskriminering og trakassering. Når det i teksten står «ombudet», er det Likestillings- og diskrimineringsombudet som menes. Ombudets saker er referert som LDO saksår/saksnummer.

DIN = Forkortelse for Diskrimineringsnemnda. Diskrimineringsnemnda er det organet som behandler saker om diskriminering, trakassering og gjengjeldelse. Sakene som er behandlet av Diskrimineringsnemnda, har fått referanse DIN saksår/saksnummer.

LDN = Forkortelse for Likestillings- og diskrimineringsnemnda. Likestillings- og diskrimineringsnemnda eksisterte i perioden 2006–2017 og fungerte som klageorgan for ombudets avgjørelser i perioden. Disse sakene er referert som LDN saksår/saksnummer.

Lovens forarbeider = Et dokument som er blitt til i forberedelsen av en lov, og som brukes når man skal tolke lovens tekst.

Nemnds- og forvaltningspraksis = En samlebetegnelse for saker som er behandlet i Diskrimineringsnemnda eller av Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda (før 1. januar 2018).

DEL 1

1

Hvorfor lage en veileder om individuell tilrettelegging av høyrere utdanning

Denne veilederen er ment å gi en oversikt over regelverket for individuell tilrettelegging i høyrere utdanning, slik det er fastsatt i § 21 i likestillings- og diskrimineringsloven.¹

Retten til utdanning og til individuell tilrettelegging har en menneskerettslig forankring. Utdanning er anerkjent både som en menneskerettighet i seg selv og som en forutsetning for å oppfylle andre menneskerettigheter, slik som deltakelse i arbeidslivet. For personer med funksjonsnedsettelse betyr det at utdanningssystemet må være inkluderende, tilgjengelig og tilpasset individuelle behov. Det norske lovverket bygger på disse menneskerettslige prinsippene, blant annet gjennom lovfestingen av individuell tilrettelegging og ved at brudd på bestemmelsen regnes som diskriminering etter likestillings- og diskrimineringsloven.

Veiledningen er først og fremst ment å være praktisk og konkret hjelp til deg som er student, og som lurer på hva dine rettigheter er. Den kan også være nyttig for dem som skal gi råd om rettigheter, eller for dem som jobber med saker om individuell tilrettelegging ved en utdanningsinstitusjon.

Veilederen tar utgangspunkt i avgjørelser fattet av Diskrimineringsnemnda, som er organet som avgjør

saker om individuell tilrettelegging etter likestillings- og diskrimineringsloven. Nemndas avgjørelser har stor betydning for hvordan lovverket tolkes og anvendes. I tilfeller der loven er utpreget skjønnsmessig, vil nemndas avgjørelser bety mye for forståelsen av lovens begreper og grenser. I saker om individuell tilrettelegging vil det for eksempel gjelde skjønnsmessige begreper som *likeverdige utdanningsmuligheter*, *uforholdsmessig byrdefullt*, *egnet* eller *faglige krav*.

Veilederen er delt inn i tre hoveddeler. I den første delen har vi skrevet kort om betydningen av utdanning og hva vi vet om personer med funksjonsnedsettelse i høyrere utdanning. I del 2 har vi skrevet om de viktigste begrepene i loven, og i de påfølgende kapitlene har vi gått inn i følgende temaer:

- lærestedets ansvar for tilretteleggingen – kapittel 4
- medvirkning fra studenten selv – kapittel 5
- hva det betyr at tilretteleggingen skal være *egnet* – kapittel 6
- hva det betyr at tilretteleggingen ikke kan gå på bekostning av *faglige krav* – kapittel 7
- hva *uforholdsmessig byrde* betyr – kapittel 8

Avslutningsvis har vi skrevet kort om universell utforming i høyrere utdanning og om likestillingsplikten for offentlig sektor og hva den betyr for utdanningssektoren.

Diskrimineringsnemnda avgjør klager

Diskrimineringsnemnda er et domstolslignende forvaltningsorgan som avgjør saker om diskriminering, trakassering og individuell tilrettelegging. Det er gratis å få en sak avgjort av nemnda. Du finner mer informasjon om klageprosessen og digitalt klageskjema her: <https://www.diskrimineringsnemnda.no/informasjon-til-klager>

Diskrimineringsnemnda har noen begrensninger i hva de kan gjøre i saker om individuell tilrettelegging. En avgjørelse fra nemnda vil ta stilling til om det innklagende forholdet er brudd på tilretteleggingsbestemmelsen. Nemnda har ikke mulighet til å endre avgjørelser som er tatt i klagenemnd ved universitet eller høyskole. Nemnda kan heller ikke bestemme hvilke tilretteleggings tiltak som skal iverksettes i det enkelte tilfellet. Nemnda vil i sin behandling av saken også være forsiktig med å overprøve de faglige vurderingene som er gjort av utdanningsinstitusjonen. Det betyr at nemnda i hovedsak vil se på om utdanningsinstitusjonen har innhentet nok informasjon og gjort en god nok vurdering av tilretteleggingsbehovet. Hva som ligger i dette, kommer vi tilbake til.

¹ Se for eksempel FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD), artikkel 24.

Ombudet gir veiledning i regelverket

Dersom du er en student med behov for tilrettelegging og fortsatt føler deg usikker på hva som gjelder i ditt tilfelle etter å ha lest denne veilederen, kan du ta kontakt med Likestillings- og diskrimineringsombudet for å få mer veiledning (tlf. 23 15 73 00 eller bruk kontaktskjemaet som ligger på nettsiden www.LDO.no).

Forholdet til universitets- og høyskoleloven

Universitets- og høyskoleloven har også regler om individuell tilrettelegging.

§ 10-5 Individuell tilrettelegging for studenter

Studenter med funksjonsnedsettelse og studenter med særskilte behov har rett til egnet individuell tilrettelegging av lærested, undervisning, praksis, læremidler og eksamen.

Retten gjelder ikke tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for institusjonen. Når institusjonen skal vurdere om tilretteleggingen innebærer en uforholdsmessig byrde, skal det særlig legges vekt på

- a. tilretteleggingens effekt
- b. kostnadene ved tilretteleggingen
- c. institusjonens ressurser.

Tilretteleggingen må ikke føre til en reduksjon av de faglige kravene som stilles i det enkelte studiet. For å bestå må studentene oppnå det læringsutbyttet som kreves for studiet.

Plikten til å tilrettelegge for studenter som deltar i studier på Svalbard, gjelder så langt det er mulig og rimelig.

Likestillings- og diskrimineringsloven og universitets- og høyskoleloven har litt ulik ordlyd. En forskjell i ordlyden er at universitets- og høyskoleloven sier uttrykkelig at tilrettelegging ikke kan føre til reduksjon av de faglige kravene som stilles i det enkelte studiet. Selv om dette ikke står uttrykkelig i likestillings- og diskrimineringsloven, er det likevel slik at den samme regelen gjelder etter denne loven.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 21 er et nødvendig supplement til reglene i universitets- og høyskoleloven ved at den understreker de menneskerettslige sidene ved retten til individuell tilrettelegging. Likestillings- og diskrimineringsloven slår fast at brudd på bestemmelsen regnes som diskriminering, og vurderingene etter loven kan også innebære en noe annen skjønnsutøvelse og bevisvurdering enn etter utdanningslovverket.

2

Hva vet vi om barrierene personer med funksjonsnedsettelse møter i høyere utdanning?

For mange studenter med funksjonsnedsettelse kan det være avgjørende for muligheten til å fullføre en høyere utdanning at det gjøres individuelle tilpasninger i studiehverdagen eller ved gjennomføring av eksamen. Likevel er kunnskapen vi har om studenter med behov for tilrettelegging og hvilke barrierer som de av oss det gjelder møter i sektoren, begrenset.

Tidligere forskning og tall fra SSBs arbeidskraftundersøkelse viser at høyere utdanning har spesielt stor effekt på sjansen for deltakelse i arbeidslivet for personer med funksjonsnedsettelse. Samtidig viser tall fra SSBs levekårsundersøkelse at en betraktelig lavere andel personer med funksjonsnedsettelse har minst ett år høyere utdanning sammenlignet med befolkningen totalt.²

Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) gjorde i 2024 en kartlegging av barrierer for studenter med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning. HK-dir peker på en studentgruppe i endring, og viser blant annet til en økning i antall studenter som rapporterer om funksjonsnedsettelse. En stor andel rapporterer også om at støtten de får, er helt eller delvis utilstrekkelig. Utdanningsinstitusjonene selv beskriver en økt saksmengde og en opplevelse av at tilrettelegging blir mer komplekst og arbeidskrevende.³

HK-dir trekker frem som en av flere utfordringer at det er uklarhet knyttet til tolkningen av lovverket

om individuell tilrettelegging. De peker særlig på at lovverket innebærer en stor grad av skjønnsutøvelse og åpner et handlingsrom for institusjonene, og usikkerhet knyttet til hva som ligger i lovens begreper som *uforholdsmessig byrde* og *faglige krav*, eller hvordan *egnet individuell tilrettelegging* skal tolkes.⁴

I lys av disse forholdene skulle en tro at mange klager saker om individuell tilrettelegging inn for Diskrimineringsnemnda. Siden opprettelsen i 2018 har nemnda avgjort 118 saker som gjelder funksjonsnedsettelse og skole/utdanning.⁵ Kun 44 av disse sakene gjelder høyere utdanning, og bare 24 gjelder spørsmål om individuell tilrettelegging. Av disse 24 var ni avsluttet uten avgjørelse eller henlagt. Dermed var det bare 15 saker som hadde en realitetsavgjørelse, hvorav fem saker endte med brudd på tilretteleggingsbestemmelsen og ti saker med ikke brudd på bestemmelsen. Dette må sies å være en svært begrenset saksmengde.

Ombudets egen veiledningstjeneste får inn cirka 2400 saker i året. Funksjonsnedsettelse er blant diskrimineringsgrunnlagene vi får inn flest henvendelser om. Tilfanget av saker vi har fått over tid, har gjort at det var grunnlag for å se nærmere på tilrettelegging i høyere utdanning. I veiledningssakene våre ser vi noen omstendigheter som går igjen. Det kan være vanskeligere å tilrettelegge for «usynlige funksjonsnedsettelse», for eksempel ADHD. I tillegg ser vi at tilrettelegging og faglige krav ofte kommer i et motsetningsforhold. Erfaringene våre tilsier også at det kan oppstå utfordringer der studentene må gjennomgå praksis. Det kan oppstå spørsmål om uthuling av faglige krav, samtidig som det i en del tilfeller utløser skikkethetsvurderinger på grunn av diagnoser.

Det lave antallet saker som er avgjort av Diskrimineringsnemnda, sett i sammenheng med ombudets egne veiledningssaker, tyder på at det mangler god og tilgjengelig rettighetsinformasjon til studenter. Det mangler også en offentlig tilgjengelig oversikt over Diskrimineringsnemndas avgjørelser som studenter med tilretteleggingsbehov kan bruke.

2 Statistikk hentet fra Bufdirs statistikkside *Unge med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning* (<https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/funksjonsnedsettelse/funksjonsnedsettelse-utdanning/#section-537>). Se særlig Molden, Wendelborg og Tøssebro (2009), SSB arbeidskraftundersøkelse og SSB levekårsundersøkelse.

3 Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir), Rapport nr. 04/2025 Kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse - En tilstandsanalyse av barrierer og utdanningsinstitusjonenes arbeid med inkludering (<https://hkdir.no/no/rapporter-undersokelser-og-statistikk/les-rapporten/kunnskap-om-studenter-med-funksjonsnedsettelse-en-tilstandsanalyse-av-barrierer-og-utdanningsinstitusjonenes-arbeid-med-inkludering/innledning>), se særlig kapittel 2.1 og 5. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse peker på at statistikk som gjelder personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning, er veldig uensartet, noe som gjør det vanskelig å gi et samlet bilde av situasjonen, og at det er behov for mer kunnskap

4 Ibid., side 73

5 Tallene er basert på en gjennomgang av nemndas praksis, gjennom søk i nemndas saksdatabase (sist oppdatert 16.10.2025). Liste over sakene finnes i litteraturlisten bakerst i denne veilederen.

3

Overordnet om likestillings- og diskrimineringsloven § 21

Manglende tilrettelegging i høyere utdanning for studenter med funksjonsnedsettelse er å anse som diskriminering. Dette står i likestillings- og diskrimineringsloven § 12, mens selve retten til individuell tilrettelegging er regulert i likestillings- og diskrimineringsloven § 21. Formålet med tilretteleggingsbestemmelsen er å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter for studenter med funksjonsnedsettelse. Bestemmelsen har derfor også en menneskerettslig side som vi kommer tilbake til.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 21:

Elever og studenter med funksjonsnedsettelse ved skole- og utdanningsinstitusjoner har rett til egnet individuell tilrettelegging av lærested, undervisning, læremidler og eksamen, for å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter.

Retten gjelder tilrettelegging som ikke innebærer en uforholdsmessig byrde. I denne vurderingen skal det særlig legges vekt på

- tilretteleggingens effekt for å fjerne barrierer for personer med funksjonsnedsettelse
- kostnadene ved tilretteleggingen
- virksomhetens ressurser.

Lovens begreper

Funksjonsnedsettelse

For å ha rett til tilrettelegging etter likestillings- og diskrimineringsloven § 21 må man ha en «funksjonsnedsettelse». Det er ikke ment å være et strengt krav. Lovgiver har ikke ønsket at det skal bli et diskusjonstema i seg selv om en person har en funksjonsnedsettelse eller ikke. Det må likevel dreie seg om plager av en viss varighet. Forarbeidene bruker som eksempel at helt forbigående eller bagatellmessige forhold som influensa eller et brukket ben faller utenfor. Diskrimineringsnemnda skriver i enkelte avgjørelser at

funksjonsnedsettelse er et relasjonelt og relativt begrep, og er et resultat av interaksjon mellom mennesker med nedsatt funksjonsevne og holdningsbestemte barrierer og barrierer i omgivelsene som hindrer dem i å delta

fullt ut i samfunnet, på lik linje med andre. Dette følger av [CRPD], fortalen punkt e og NOU 2005:8 punkt 10.4.3. side 162.

Nemnda peker her altså på samspillet mellom individ og samfunnsskapte barrierer. Det avgjørende i saker om tilrettelegging er at studenten har et tilretteleggingsbehov som *følge av* funksjonsnedsettelsen. Hvis tilretteleggingsbehovet skyldes noe annet, gjelder ikke likestillings- og diskrimineringsloven § 21.

Studenter med andre eller mer forbigående plager vil kunne ha rett til tilrettelegging etter universitets- og høyskoleloven § 10-5 første ledd ettersom bestemmelsen også gir studenter med «særskilte behov» rett til tilrettelegging.

Utdanningsinstitusjon

Tilretteleggingen må skje ved en «utdanningsinstitusjon». Både offentlige og private utdanningsinstitusjoner er omfattet. Offentlige studiesteder mottar finansiering over statsbudsjettet, og det er vanlig at også private utdanningsinstitusjoner mottar noe offentlig støtte. Det er avklart at folkehøgskoler også er omfattet av plikten.⁶

Elever og studenter

Det er elever og studenter som har rettigheter etter bestemmelsen. Siden veilederen handler om høyere utdanning, vil den konsentrere seg om studenter. Man regnes som student fra det tidspunktet man blir tatt opp ved en utdanningsinstitusjon. Bestemmelsen gjelder derfor ikke under opptaksprøver til studiesteder som for eksempel Norges musikkhøgskole, Teaterhøgskolen eller retninger innenfor arkitektur og design. En student som søker opptak ved en utdanningsinstitusjon, er likevel vernet av det generelle forbudet mot diskriminering i likestillings- og diskrimineringsloven § 6. Dette betyr at å avvise en student utelukkende på grunn av tilretteleggingsbehov kan være diskriminering, og det innebærer også en viss tilretteleggingsplikt i opptakssituasjonen.

Studenter som er ikke-funksjonshemmede ved opptak, men som får en funksjonsnedsettelse i løpet av studietiden, har også rettigheter etter bestemmelsen.

⁶ Prop. 111 L (2024–2025) Lov om folkehøgskoler, merknader til § 15 i kapittel 19.

Hvis en kommende student har generell studiekompetanse men dårlig karakter i enkeltfag på grunn av funksjonsnedsettelse, er det mulig å søke særskilt opptak til studier. Vi går ikke nærmere inn på dette her, men det finnes informasjon på nettsidene til Samordna opptak.⁷

Lærested, undervisning, læremidler og eksamen

Tilretteleggingsplikten skal sikre likeverdige utdanningsmuligheter og omfatter derfor de viktigste aspektene ved en studiehverdag: lærested, undervisning, læremidler og eksamen. Alle disse begrepene har i praksis vært tolket vidt.

Lærested

Lærestedet er der undervisningen foregår, altså på campus. Tilrettelegging av lærestedet er for eksempel fysisk eller organisatorisk tilrettelegging av omgivelsene, universell utforming og justeringer som må gjøres for at lærestedet kan benyttes av flest mulig. Assistanse er et eksempel på praktisk tilrettelegging av lærested. Vi skriver mer om assistanse i kapittel 6.

Undervisning

Tilretteleggingsplikten gjelder også for undervisningen, ved gjennomføring av forelesninger, kurs, oppgaver eller andre undervisningsformer. Selv om praksis ikke er uttrykkelig nevnt i likestillings- og diskrimineringsloven § 21, omfatter tilretteleggingsplikten også gjennomføring av praksis som en del av studiene. Til sammenligning er praksis uttrykkelig nevnt i universitets- og høyskoleloven § 10-5 første ledd. En viktig begrensning er at tilretteleggingen ikke kan uthule de faglige kravene. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 7.

Læremidler

Som student kan man få tilrettelagt læremidlene man bruker i studiesituasjonen. Eksempler kan være lydbok, digitale læremidler eller bøker.

Eksamen

Tilrettelegging av eksamen kan for eksempel være utvidet tid, bruk av PC, at man får ta eksamen muntlig i stedet for skriftlig, eget rom/skjerming eller bruk av skrivehjelp.

Egnet individuell tilrettelegging

Likestillings- og diskrimineringsloven stiller krav om at tilretteleggingen må være *egnet* til å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter. Kravet til egnethet betyr at utdanningsinstitusjonen må gjøre en konkret, individuell vurdering av tilretteleggingsbehovet basert på den enkelte students behov. Hva dette nærmere innebærer, kan du lese mer om i kapittel 6.

Likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter

Tilrettelegging skal bidra til at studenter med funksjonsnedsettelser får tilnærmet de samme mulighetene som andre. Eventuelle tilretteleggingstiltak skal utjevne ulemper studenten opplever på grunn av funksjonsnedsettelsen, men ikke stille studenten bedre enn andre. Faglige krav er kjernen i alle vurderinger i høyere utdanning, og tilretteleggingstiltak kan ikke gå på bekostning av disse faglige kravene.

Uforholdsmessig byrde

Utdanningsinstitusjonen kan bare si nei til å tilrettelegge for studenten om det blir en «uforholdsmessig byrde». Vilkåret er ment å være en sikkerhetsventil, og det skal mye til for at utdanningsinstitusjonen kan la være å tilrettelegge. Vi kommer tilbake til dette vilkåret i kapittel 8.

Sammenhengen mellom individuell tilrettelegging og universell utforming

Det er viktig å se individuell tilrettelegging i sammenheng med universell utforming. Universell utforming skal fjerne barrierer og bidra til at flest mulig kan delta, uavhengig av forutsetninger. Det kan være universell utforming av bygninger eller universell utforming av IKT. I en del tilfeller vil universell utforming likevel ikke være nok til å sikre reell likestilling. Individuell tilrettelegging av utdanningssituasjonen vil da være nødvendig.

⁷ <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/poengberegning/serskilt-vurdering/>

Likestillings- og diskrimineringsloven gir ikke flere rettigheter

Det er viktig å være klar over at likestillings- og diskrimineringsloven ikke gir flere eller andre rettigheter enn det som følger av universitets- og høyskoleloven. Formålet med universitets- og høyskoleloven er blant annet å tilby høyere utdanning, utføre forskning og formidle kunnskap.⁸ Tilretteleggingsbestemmelsen i likestillings- og diskrimineringsloven § 21 understreker likevel at tilrettelegging handler om likestilling, likeverd og menneskerettigheter. Uten tilrettelegging vil det i mange tilfeller bli umulig for personer med funksjonsnedsettelse å ta høyere utdanning.

Isaker om individuell tilrettelegging i høyere utdanning bør man bruke klagemulighetene ved universitet eller høyskole først. Når saken er ferdig behandlet i klagenemnd ved universitet eller høyskole, kan Diskrimineringsnemnda se på de diskrimineringsrettslige sidene av saken. Nemnda har ikke mulighet til å endre avgjørelser som er tatt i klagenemnd ved universitet eller høyskole, eller bestemme hvilke tilretteleggingstiltak som skal iverksettes. Nemnda vil også være forsiktig med å overprøve de faglige vurderingene som er gjort i saken. Det er viktig å understreke at nemnda ikke kan endre saker som er behandlet i en klagenemnd ved universitet eller høyskole. Nemnda kan for eksempel ikke omgjøre saker om tap av studierett. I enkeltsaker kan det likevel ha en verdi i seg selv at nemnda kan påpeke en eventuell diskriminerende praksis. Forhåpentligvis vil utdanningsinstitusjonen rette seg etter nemndas uttalelse.

Dette var en liten gjennomgang av vilkårene i likestillings- og diskrimineringsloven § 21. I praksis er det vilkårene om *egnet individuell tilrettelegging*, at tilrettelegging ikke kan uthule de faglige kravene, og vilkåret om *uforholdsmessig byrde* som er mest aktuelle i saker som kommer opp for Diskrimineringsnemnda.

⁸ Universitets- og høyskoleloven § 1-1 a, b og c.

DEL 2

4 Lærestedets ansvar

Når en student med et kjent tilretteleggingsbehov blir tatt opp ved utdanningsinstitusjonen, har studiestedet plikt til å sette seg inn i hva tilretteleggingsbehovet kan innebære. Plikten oppstår altså ved opptakstidspunktet. Studenten skal medvirke, men studiestedet har et selvstendig ansvar for å undersøke forholdene nærmere. Om studiestedet ikke undersøker, kan det være brudd på tilretteleggingsbestemmelsen og utgjøre diskriminering. Se [DIN 2022/174](#)⁹ som eksempel fra Diskrimineringsnemnda. I denne saken var utdanningsinstitusjonen kjent med at studenten hadde et tilretteleggingsbehov, men tilbød bare tilrettelegging ut fra en standardliste. Studiestedet hadde heller ikke gjort en konkret og individuell vurdering av tilretteleggingsbehovet. Nemnda kritiserte også at det ikke hadde vært «reell dialog» med studenten, selv om studenten hadde kontaktet lærestedet om tilrettelegging flere ganger.

Ansaret gjelder uavhengig av om lærestedet er offentlig eller privat. Det er ikke et krav at studiestedet kjenner diagnosen til studenten. Det avgjørende er om de har blitt gjort kjent med at studenten har en funksjonsnedsettelse. Se for eksempel [LDN 2013/11](#).

I en nyere sak fra Diskrimineringsnemnda ([DIN 2022/68](#)), vektla Diskrimineringsnemnda at studenten ikke hadde vært tydelig på hva som var årsaken til tilretteleggingsbehovet:

For at aktivitetsplikten skal utløses måtte B utdanningsinstitusjon vært kjent med hvilket behov A har for tilrettelegging på grunn av en funksjonsnedsettelse. I kontakten A har hatt med studieveileder fremgår det ikke at det er lese- og skrivevansker som er utgangspunktet, men muligheten for utvidet tid grunnet språkfordringer.

Studiestedet må altså ha nok informasjon til å forstå at tilretteleggingsbehovet oppstår *på grunn av funksjonsnedsettelse*.

Utdanningsinstitusjonen må tilrettelegge lærested, undervisning, læremidler og eksamen. Praksis fra nemnda viser at det er avgjørende hva studenten har bedt om tilrettelegging av. Dersom studenten kun har bedt om tilrettelegging av eksamen, er det ikke automatikk i at hen også får tilrettelagt undervisningen.

I saker om individuell tilrettelegging er tidsaspektet viktig. Det kan haste å få på plass tilretteleggings tiltakene for at studiehverdagen skal fungere, ellers blir retten til tilrettelegging uten reell betydning. Å bruke for lang tid på å få på plass tilrettelegging vil være et brudd på tilretteleggingsplikten. Studiestedet kan heller ikke avvise et tilretteleggingsbehov under henvisning til at en søknad for eksempel kommer inn for sent. Selv om det er en formell feil, har studiestedet et selvstendig ansvar for å tilrettelegge for studenten. Dette ble fremhevet i [DIN 2022/174](#) som vi omtalte over.

Studiestedet kan kreve at studenten dokumenterer tilretteleggingsbehovet sitt, men bare i den grad det er nødvendig. Det innebærer at studiestedet ikke kan kreve at studenten gir fra seg flere helseopplysninger enn det som trengs for å gjøre en vurdering av tilretteleggingsbehovet. Dette er også slått fast i forarbeidene.¹⁰

Ombudets inntrykk er at dokumentasjonskravet kan by på utfordringer i praksis, selv om forarbeidene er tydelige. Student og utdanningsinstitusjon har gjerne ulik oppfatning av hvilken dokumentasjon som er nødvendig. Så lenge det er klart at studenten har et tilretteleggingsbehov, mener ombudet at det burde være nok til å gå videre med tilretteleggingsprosessen. I stedet hender det at prosessen stopper opp fordi partene er uenige om dokumentasjonen belyser tilretteleggingsbehovet godt nok.

⁹ Se litteraturlisten bakerst i veilederen for lenker til sakene fra DIN og LDN.

¹⁰ Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, kapittel 10.6.4 på side 180.

5 Medvirkning fra studenten

En student som har et tilretteleggingsbehov på grunn av funksjonsnedsettelse, må gjøre lærestedet kjent med tilretteleggingsbehovet. Studenten har også plikt til å medvirke og komme med forslag til hva som kan være egnet tilrettelegging. Hvis studenten ikke medvirker til å opplyse saken, kan plikten utdanningsinstitusjonen har til å tilrettelegge, falle bort. I [DIN 2022/230](#) hadde studenten ikke fortalt om funksjonsnedsettelsen eller tilretteleggingsbehovet. Utdanningsinstitusjonen hadde ikke fått kunnskap om behovet, og hadde derfor ikke plikt til å tilrettelegge. Dette understreker at det skal være et samspill mellom partene.

[DIN 2023/988](#) gjaldt en student med ADHD som ønsket tilrettelegging i form av hjemmeeksamen i stedet for skoleeksamen. Studenten var sensitiv for lyder fra omgivelsene, og det påvirket konsentrasjonen. Utdanningsinstitusjonen satte inn en rekke ulike tilretteleggingstiltak, men ville ikke endre eksamensform. Studenten gjennomførte eksamener med den tilretteleggingen hen hadde fått. I vurderingen av saken uttalte nemnda:

Medvirkningsplikten må etter nemndas syn forstås slik at den som har behov for tilrettelegging – som et minimum – gir den forpliktete beskjed dersom det er aspekter ved gjennomføringen som ikke møter vedkommende sitt behov. Dette er en forutsetning for at institusjonen skal kunne evaluere tiltakene og iverksette eventuelle utbedringer.

I denne saken hadde ikke studenten gitt uttrykk for slik misnøye, og nemnda mente derfor at hen ikke hadde oppfylt medvirkningsplikten.

Dokumentasjonskravet er det samme som under *Lærestedets ansvar*. Vi understreker likevel at studenten bare har plikt til å gi fra seg opplysninger som er nødvendige for å belyse tilretteleggingsbehovet. Hensikten er å underbygge behovet for tilrettelegging som følge av funksjonsnedsettelsen, ikke å gjøre prosessen unødvendig vanskelig. Vi viser også til betraktningene våre rundt selve prosessen under *Lærestedets ansvar*.

I [DIN 2023/883](#) hadde studenten fått tilrettelegging av eksamen, men ønsket også å få en annen eksamensoppgave fordi det viste seg at den handlet om et tema studenten selv hadde opplevd, og som ifølge studenten gjorde det umulig for hen å jobbe med oppgaven. Nemnda henla saken, men uttalte også:

Slik nemndlederen vurderer saken hadde du ikke søkt om tilrettelegging av selve eksamensoppgaven. Selv om du ikke selv kunne forutse behovet for denne tilretteleggingen før du fikk oppgaven, er det likevel klart at universitetet heller ikke hadde nødvendig kunnskap om at du hadde behov for individuell tilrettelegging av selve eksamensoppgaven. Denne kunnskapen fikk de først under eksamen og de kunne da ikke tilby en annen eksamensoppgave på så kort varsel.

Det er et tett samspill mellom aktivitetsplikten for studiestedet og medvirkningsplikten for studenten. Det avgjørende er hvilke opplysninger studenten har gitt utdanningsinstitusjonen, og hvordan utdanningsinstitusjonen har forholdt seg til de opplysningene de har fått.

Praktisk om tilretteleggingskrav

Utdanningsinstitusjonene krever dokumentasjon som en del av prosessen for å få tilrettelegging. Utgangspunktet er at studenten må dokumentere behovet med legeerklæring eller erklæring fra spesialist. I tillegg er det lurt at studenten forklarer tilretteleggingsbehovet sitt skriftlig, og knytter det opp mot funksjonsnedsettelsen, altså at studenten forklarer hva slags tilrettelegging hen trenger, og hvorfor. På den måten kan spesialist- eller legeerklæring bare underbygge behovet for tilrettelegging. Det er ikke alltid like innlysende for utdanningsinstitusjonen hvilke utfordringer funksjonsnedsettelsen gir, og det er derfor fint at studenten selv kan være tydelig på det.

6 Tilretteleggingen skal være egnet og individuell

Likestillings- og diskrimineringsloven stiller krav om at tilretteleggingen må være *egnet* til å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter. Dette betyr at tilretteleggingstiltakene skal vurderes ut fra den konkrete situasjonen og skal imøtekomme det individuelle og konkrete behovet til studenten.

Hverken likestillings- og diskrimineringsloven eller universitets- og høyskoleloven gir rett til optimal tilrettelegging. Hensikten med tilretteleggingen er å utjevne forskjeller og gi like muligheter. Tilretteleggingen skal derfor heller ikke stille studenten bedre enn andre studenter.

Å finne frem til egnede tilretteleggingstiltak skal skje i et samarbeid mellom studenten og utdanningsinstitusjonen. Du kan lese mer om utdanningsinstitusjonens ansvar i kapittel 4 og om studentens ansvar for å medvirke og dokumentasjonskrav i kapittel 5.

Siden tilretteleggingen skal imøtekomme det konkrete behovet, er det ikke mulig å lage en liste over hva som er egnede tiltak. Tiltakene kan knytte seg til både fysiske og organisatoriske forhold ved lærestedet, undervisningen, lærebøkene, IKT-løsningene, eksamen eller praksis.

Eksempler på tilretteleggingstiltak

Egnede tilretteleggingstiltak er alle mulige tilpasninger som utjevner forskjeller og bidrar til likeverdige utdanningsmuligheter.

Eksempler på tilrettelegging av undervisning og lærested vil være digitale opptak av undervisning, hvilerom, assistanse, hjelpemidler og tilrettelagt fysisk studieplass, hvilerom og skap i lav høyde.

Ulike former for tilrettelegging av eksamen kan være utvidet eksamenstid, hjelpemidler, eget rom, egen eksamen, hjemmeeksamen eller muntlig eksamen istedenfor skoleeksamen eller hvilerom under eksamen.

Videre i dette kapittelet tar vi med noen eksempler på hva det vil si å gjøre en konkret og individuell vurdering av egnede tiltak. Deretter tar vi med noen typer av tilretteleggingstiltak som har vært oppe i flere saker og derfor fremstår som viktige eksempler.

Utdanningsinstitusjonen må gjøre en konkret vurdering av hvilke tiltak som er egnet

I saker om individuell tilrettelegging krever Diskrimineringsnemnda at utdanningsinstitusjonen reelt vurderer studentens behov individuelt og konkret i lys av de tilretteleggingstiltakene som er mulige og egnede. Utgangspunktet for vurderingen er den enkelte students situasjon og vil derfor komme an på hvilke barrierer den aktuelle situasjonen innebærer. Tilretteleggingstiltakene vil som regel være rettet mot den som trenger tilrettelegging, men tilrettelegging kan også skje gjennom generelle tiltak overfor en hel studentgruppe.¹¹ Et grunnleggende krav er likevel at tiltakene er egnede for studenten som skal nyttiggjøre seg av tiltakene.

Dersom en utdanningsinstitusjon opererer med en standardliste over tilretteleggingstiltak, kan det være brudd på tilretteleggingsplikten. En standardliste kan for eksempel være at bestemte diagnoser utløser bestemte noen former for tilrettelegging. Dette vurderte nemnda i sak [DIN 2021/486](#), hvor den konkluderte med at

Tilretteleggingen som B utdanningsinstitusjon har tilbudt A, fremstår for nemnda som en «standardliste» over tilrettelegging som på generell basis er vurdert å være faglig forsvarlig. Disse generelle tilretteleggingstiltakene er ikke tilstrekkelig til å imøtekomme A sitt tilretteleggingsbehov. Slik nemnda vurderer det, har ikke B utdanningsinstitusjon gjort en individuell vurdering av As behov, for å vurdere om det er mulig å tilby ham annen tilrettelegging enn det som følger av «standardlisten».

¹¹ Generelt bør utdanningsinstitusjonene jobbe for at utdanningen er innrettet på en måte som gjør at flest mulig kan delta uten tilretteleggingstiltak. Et slikt systematisk arbeid er pålagt gjennom likestillingsplikten i offentlig sektor og kravene til universell utforming. Se mer om dette i kapittel 9 og 10.

Nemnda gjorde tilsvarende vurdering i sak [DIN 2022/174](#). Nemndas vurdering i disse sakene viser at det kreves en konkret og individuell vurdering av hver enkelt students behov og hva som er egnet tilrettelegging for å imøtekomme det aktuelle behovet.¹² På den annen side kan ikke studenten nødvendigvis kreve et generelt tilretteleggingsvedtak som gjelder for hele studietiden. Nemnda uttalte i sak [DIN 2021/486](#):

[...] det å generelt innvilge hjemmeeksamen eller skoleeksamen med alle tillatte hjelpemidler for alle eksamenen resten av As studietid, ikke vil sikre et «likeverdig» studietilbud, men vil være egnet til å stille A bedre enn sine medstudenter.

I noen tilfeller finnes det flere egnede tilretteleggings tiltak. Da står utdanningsinstitusjonen fritt til å velge det tiltaket som er minst kostbart eller minst byrdefullt. Det er en forutsetning at tiltaket faktisk dekker tilretteleggingsbehovet, og at valget skjer i samråd med den som skal nyttiggjøre seg tiltaket.¹³ I sak [DIN 2023/988](#) var dette et aktuelt spørsmål. Saken gjaldt en student som søkte om hjemmeeksamen istedenfor skoleeksamen som tilrettelegging for ADHD, som ga betydelige utfordringer med konsentrasjon i studiehverdagen, særlig i eksamenssammenheng. Studenten fikk avslag på endring av eksamensform, men isteden innvilget eget rom i eksamenslokalet, ørepropper, forlenget tid og ubegrenset med pauser og musikk i øretelefoner. Nemnda mente at de innvilgede tiltakene var egnet til å kompensere for de konkrete utfordringene til studenten, og at det derfor ikke var grunnlag for å si at tilretteleggingsplikten ikke var oppfylt.

Digital tilgang til undervisning

Et viktig spørsmål er digital overføring eller videoopptak av undervisning. I sakene [DIN 2023/884](#) og [DIN 2022/174](#) mente nemnda at digital undervisning var et egnet individuelt tilretteleggingstiltak, som hverken innebar reduksjon av de faglige kravene i utdanningen eller innebar faglige ulemper for de øvrige studentene. I

sak [DIN 2023/392](#) konstaterte Diskrimineringsnemnda likevel et skille mellom undervisning som innebærer gruppediskusjoner og aktiv deltakelse fra studentene, og det nemnda kaller «rene forelesningssituasjoner». Dette gjelder også for undervisning som er praktisk rettet eller innebærer ferdighetstesting. Se sak [DIN 2023/770](#), hvor nemnda konkluderte med at det ikke var brudd på tilretteleggingsbestemmelsen at en student ikke fikk delta digitalt i undervisning etter en konkret vurdering av undervisningen.

Et spørsmål som har vært aktualisert i forbindelse med digital tilgang til forelesninger, er personvern hensyn. Nemnda skriver uttrykkelig i sak [DIN 2023/392](#) at den

forutsetter at lyd- og bildeopptak av forelesninger som tilretteleggingstiltak etter likestillings- og diskrimineringsloven kan gjennomføres uten at personvernlovgivningen er til hinder for det.

I en eldre sak avgjort av den daværende Likestillings- og diskrimineringsnemnda ([LDN 2012/42](#)), som også gjaldt videooverføring av deler av undervisningen, hadde universitetet oppfordret forelesere til å legge til rette for alternativ tilgang til forelesningsmateriale. Universitetet mente at de ikke kunne pålegge undervisere å tilgjengeliggjøre undervisningen digitalt fordi forelesningene er å anse som et åndsverk som underviseren har eierskap til i henhold til åndsverkløvgivningen. Nemnda vurderte universitetets argumenter, men konkluderte med at universitetet hadde brutt plikten til individuell tilrettelegging og uttalte:

Å utarbeide en handlingsplan, hvor Universitet[et] oppfordrer foreleserne å stille forelesningene til disposisjon for studenter med funksjonsnedsettelse, er ikke tilstrekkelig for å oppfylle plikten til rimelig individuell tilrettelegging etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12. Det må kunne forventes at universitetet foretar seg noe mer aktivt. Universitet har overfor nemnda ikke anført at dette ikke er mulig. Slik nemnda ser det burde Universitet i denne saken ha anstrengt seg mer for å imøtekomme Bs behov. Direkte trådløs videooverføring av forelesningen uten lagringsmuligheter for motakeren på eksempelvis Skype eller Facetime, fordrer to iPads eller PC'er, og krever etter nemndas syn begrenset administrasjon fra Universitets side.

Saken viser at det ikke holder at universitetet oppfordrer eller legger til rette for at undervisere gjør undervisningen tilgjengelig for å oppfylle plikten til tilrettelegging. Dersom digital undervisning er et egnet

¹² Saken viser også at spørsmålet om tiltakene er egnet, skal vurderes selvstendig, og ikke som en del av uforholdsmessighetsvurderingen. Mer om hva som ligger i forholdsmessighetsvurderingen i kapittel 8. Saken reiste også spørsmål om tilretteleggingen i det aktuelle tilfellet ville uthule de faglige kravene i studiet. Dette spørsmålet har vi skrevet mer om i kapittel 7.

¹³ Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven), side 181.

og nødvendig tilretteleggingstiltak, må utdanningsinstitusjonen sørge for at tilretteleggingen gjennomføres.

Krav om tilstedeværelse i undervisningen og studieprogresjon

Et tilretteleggingstiltak som har vært vurdert av Diskrimineringsnemnda, er krav om fysisk deltakelse i undervisningen og/eller krav til progresjon i studiene.

Krav om tilstedeværelse for å kunne fullføre utdanningen blir av nemnda vurdert som et spørsmål om indirekte diskriminering etter likestillings- og diskrimineringsloven § 6, og ikke som en tilretteleggingssak. I sak [DIN 2018/272](#), som handlet om krav til fysisk tilstedeværelse i 80 % av undervisningen, uttalte nemnda at dette kan være lovlig forskjellsbehandling. Nemnda forutsatte at den obligatoriske undervisningen blir tilrettelagt slik at studenter med nedsatt funksjonsevne kan oppfylle kravet om tilstedeværelse. Nemnda vurderte saken slik:

Nemndas utgangspunkt er at regelen om 80 % tilstedeværelse kan medføre forskjellsbehandling overfor studenter som har vansker med å være tilstede i klasseromsundervisning. Tilstedeværelseskravet kan likevel være akseptabelt diskrimineringsrettslig som lovlig forskjellsbehandling, forutsatt at kravet er vurdert med bakgrunn i et faglig forsvarlig skjønn. Etter nemndas oppfatning har B sannsynliggjort at regelen er saklig, nødvendig og forholdsmessig. Nemnda legger avgjørende vekt på at B har henvist til at tilstedeværelseskravet i det aktuelle faget er faglig fundert og nødvendig. Med hensyn til kravet om forholdsmessighet, har nemnda lagt vekt på at B bestreber å tilrettelegge undervisningen slik at også studenter med nedsatt funksjonsevne kan oppfylle kravet om tilstedeværelse. Nemnda har for øvrig ikke grunnlag for å overprøve Bs faglige vurderinger vedrørende tilstedeværelseskravet.

Krav til å ha bestått alle eksamener for å kunne begynne på et nytt studieår ble vurdert av nemnda i sak [DIN 2019/11](#). Saken gjaldt spørsmål om å tilby en tredje eksamen for en student som ble forhindret fra å møte på ordinær eksamen, og siden strøk på utsatt eksamen. Det er uklart om nemnda vurderte saken som en tilretteleggingssak eller som en diskrimineringssak etter likestillings- og diskrimineringsloven § 6. Nemnda konkluderte uansett med at kravene til å ha bestått eksamen for å gå videre til neste studieår ikke var brudd på likestillings- og diskrimineringsloven. Nemnda vurderte saken slik:

Skulle universitetet gi henne rett på en tredje eksamensdag før start av tredjeåret, hadde det i praksis medført at hun ble stilt bedre enn sine medstudenter. En slik rett følger ikke av diskrimineringsregelverket. Nemnda konkluderer etter dette med at klager ikke ble «stilt dårligere» på grunn av funksjonsnedsettelsen.

I sak [DIN 2018/420](#) tok nemnda stilling til om en student burde fått innvilget utvidet tid til å levere masteroppgave. Studenten var allerede innvilget 50 % studieprogresjon, som innebar at hen måtte levere masteroppgave i løpet av 4 år. Spørsmålet nemnda tok stilling til, var om studenten skulle fått innvilget 33 % studieprogresjon. Nemnda konkluderte med at studenter ikke kan kreve at bestemte tiltak innvilges, og mente at utdanningsinstitusjonen

sto fri til å bestemme hvilken ytterligere og spesiell tilrettelegging (utover tilrettelegging av undervisning og eksamen), som var egnet til A, og når den skulle innføres.

Tilrettelegging av eksamen

HK-dir har anslått at rundt 5 % av studentene har tilretteleggingstiltak knyttet til eksamensgjennomføringen.¹⁴ Selv om tradisjonell eksamenstilrettelegging kan være enkel å gjennomføre, handler en stor andel av Diskrimineringsnemndas saker om ulike tilretteleggingstiltak knyttet til eksamen.

I sak [DIN 2022/174](#) hadde en student blitt tilbudt tilretteleggingstiltak fra en standardliste. Det var på det rene at de tiltakene som var tilbudt, ikke var egnet tilrettelegging for studenten. Nemnda mente det var brudd på tilretteleggingsbestemmelsen å bare tilby tiltak som var basert på en standardliste. Tilsvarende vurdering gjorde nemnda i sak [DIN 2021/486](#).

I sak [DIN 2023/988](#) hadde studenten søkt om hjemmeeksamen som alternativ til skoleeksamen. Nemnda kom til at avslag på hjemmeeksamen ikke var brudd på tilretteleggingsbestemmelsen fordi universitetet hadde tilbudt andre tiltak som imøtekom behovet

¹⁴ HK-dir Rapport nr. 04/2025 Kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse – En tilstandsanalyse av barrierer og utdanningsinstitusjonenes arbeid med inkludering (<https://hkdir.no/no/rapporter-undersokelser-og-statistikk/les-rapporten/kunnskap-om-studenter-med-funksjonsnedsettelse-en-tilstandsanalyse-av-barrierer-og-utdanningsinstitusjonenes-arbeid-med-inkludering/inledning>), side 70. HK-dirs undersøkelse viser at utdanningsinstitusjonene selv mener at eksamen er det tilretteleggingsområdet hvor studentenes behov i størst grad blir ivaretatt, med godt etablerte prosedyrer ved de fleste institusjoner, se side 45.

«konsentrasjonsvansker» under skoleeksamen. Nemnda vurderte at studenten

har fått vedtak om relativt omfattende tilrettelegging innenfor rammene av ordinær skoleeksamen. Nemnda er også av den oppfatning at den dokumentasjon inngitt av A, herunder legeerklæring og foreløpig nevropsykologisk rapport, ikke i seg selv fordrer endring av eksamensform som eneste egnede tiltak. Det som fremgår av dokumentasjonen, knytter seg alene til konsentrasjonsvansker i møte med forstyrrelser fra omgivelsene. De innvilgede tiltak er i utgangspunktet egnet til å kompensere for disse konkrete utfordringene. Som fremhevet i Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) s. 181 er det lovens utgangspunkt at institusjonen i slike tilfeller har en generell frihet til å velge mellom flere egnede tiltak

Det kreves altså at utdanningsinstitusjonen må gjøre en konkret vurdering av alternative tiltak dersom de avslår de tilretteleggingstiltakene studenten har søkt om.

Et svært aktuelt spørsmål i tilretteleggingssaker som gjelder eksamen, er om endring i eksamensform eller hjelpemidler under eksamen kan påvirke de faglige kravene i utdanningen. Nemnda har vurdert dette i flere saker. Nærmere omtale av disse er tatt inn i kapittel 7.

Studenten må kreve tilrettelegging av eksamen i god nok tid til at utdanningsinstitusjonen kan vurdere egnede tiltak. I sak [DIN 23/883](#) kom nemnda til at § 21 ikke var brutt fordi kravet om tilrettelegging av eksamen kom først på eksamensdagen.

Praksis som del av utdanningsløpet

Praksis som en del av utdanningsløpet er omfattet av tilretteleggingsplikten i likestillings- og diskrimineringsloven § 21. Praksisperioder skiller seg likevel fra den øvrige studietiden fordi studenten får en forsmak på hvordan ting vil være når hen kommer ut i arbeidslivet. I praksisperioden er studenten tilknyttet praksisstedet, og selve tilretteleggingen må hovedsakelig skje der. Både oppgavene og vurderingsformene er mer praktisk rettet, og studenten skal vise at hen vil fungere i yrket.

Noen former for tilrettelegging vil gjøre det vanskelig å oppfylle de faglige kravene som ligger i praksisfaget. For eksempel vil de fleste praksisfag innebære krav til tilstedeværelse på praksisstedet. Det fremgår uttrykkelig av både likestillings- og diskrimineringsloven og universitets- og høyskoleloven at tilrettelegging ikke må lempe på faglige krav. I slike tilfeller må

utdanningsinstitusjonen likevel vurdere annen egnet tilrettelegging for studenten som både tar hensyn til studentens behov og de faglige kravene.

Diskrimineringsnemnda har bare behandlet en sak som gjelder tilrettelegging av praksis. I [DIN 2022/101](#) mente utdanningsstedet at tilrettelegging i form av utvidet praksistid ville gå utover de faglige kravene. De mente også at det ville bli uforholdsmessig byrdefullt å sørge for at studenten fikk praksis på et bestemt sted. Nemnda viste til at den er tilbakeholden med å overprøve faglige vurderinger, og så bare på om utdanningsinstitusjonen hadde gjort en tilstrekkelig konkret og individuell vurdering av tilretteleggingsbehovet. Nemnda mente studenten hadde fått tilstrekkelig informasjon og også blitt orientert om at det var vanskelig å tilrettelegge praksisperioden. Utdanningsinstitusjonen hadde også gjort en tilstrekkelig vurdering av om det var mulig å forlenge praksisperioden. Det var derfor ikke brudd på tilretteleggingsplikten.

Saken illustrerer at Diskrimineringsnemnda vil være varsom med å vurdere de faglige sidene av slike saker. I denne saken nøyde nemnda seg med å se på om vurderingene har vært tilstrekkelig individuelle og konkrete.

Assistanse

For noen er assistanse helt essensielt – og kanskje *det* tilretteleggingstiltaket de trenger – for å kunne fullføre høyere utdanning. Behovet kan gjelde selve undervisningen, men også praktisk hjelp i pauser og for å komme seg til og fra undervisningen.

Det fremgår uttrykkelig av forarbeidene til universitets- og høyskoleloven at permanente ordninger som tegnspråktolk og personlig assistent ikke er omfattet av tilretteleggingsplikten.¹⁵ Selv om likestillings- og diskrimineringsloven § 21 ikke er ment å gi flere materielle rettigheter enn det som følger av universitets- og høyskoleloven, må assistanse kunne anses som «egnet» individuell tilrettelegging etter likestillings- og diskrimineringsloven.

I praksis blir spørsmålet hvem som skal betale for assistansen. Det finnes enkelte ordninger studenter kan søke på gjennom NAV, men foreløpig ikke ordninger som dekker det praktiske tilretteleggingsbehovet

¹⁵ Prop.126 L (2022–2023) Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven), side 335, «Til § 10-5, individuell tilrettelegging for studenter».

og kostnaden fullt ut.¹⁶ Dette er en mangel ved dagens regelverk. I tilfeller der studenter får tilrettelegging i form av assistanse, skjer det gjerne i et samspill mellom kommuner og utdanningsinstitusjoner, og det kan derfor virke noe tilfeldig hvem som får assistanse som tilretteleggingstiltak.

Oppsummering

Nemnda stiller krav til at utdanningsinstitusjonen vurderer studentens behov individuelt og konkret i lys av de tilretteleggingstiltakene som er mulige og egnede. Hva som er egnede tilretteleggingstiltak, vil komme an på det konkrete tilretteleggingsbehovet. Standardiserte tilretteleggingstiltak, som ikke imøtekommer det konkrete tilretteleggingsbehovet, vil ikke være tilstrekkelig.

Når det gjelder digital undervisning, har nemnda gått langt i å si at det vil være et egnet tilretteleggingstiltak, hvor utdanningsinstitusjonen må finne løsninger som ivaretar personvern hensyn og kvaliteten på undervisningen.

Tilretteleggingsplikten omfatter også praksisperioder. Tilrettelegging av praksis kan være mer krevende å få til fordi tilretteleggingen skjer på praksisstedet og noen former for tilrettelegging kan gjøre det vanskelig å oppfylle faglige krav. Mer om hva som ligger i at tilretteleggingen ikke må redusere de faglige kravene i neste kapittel.

7 Tilretteleggingen kan ikke redusere de faglige kravene

Et viktig spørsmål er tilretteleggingens påvirkning på de faglige kravene i et utdanningsløp. Det følger av universitets- og høyskoleloven § 10-5 tredje ledd at

*Tilretteleggingen må ikke føre til en reduksjon av de faglige kravene som stilles i det enkelte studiet. For å bestå må studentene oppnå det læringsutbyttet som kreves for studiet.*¹⁷

Det finnes ikke noen tilsvarende ordlyd i likestillings- og diskrimineringsloven, men det fremgår av forarbeidene at retten til tilrettelegging etter § 21 i likestillings- og diskrimineringsloven ikke går lenger enn det som følger av universitets- og høyskoleloven. Når spørsmålet om faglige krav har vært vurdert av Diskrimineringsnemnda, har dette ofte blitt vurdert under spørsmålet om tilretteleggingen er «egnet».

I saker som gjelder spørsmål om tilretteleggingen innebærer en faglig fordel, har nemnda gjennomgående vært tilbakeholden med å overprøve utdanningsinstitusjonenes vurdering av hvilke tilretteleggingstiltak som vil redusere de faglige kravene i et fag. Nemnda skal likevel alltid undersøke om utdanningsinstitusjonen har vurdert de faglige kravene konkret. Utdanningsinstitusjonen må også vurdere om det finnes andre egnede tilretteleggingstiltak.

Utdanningsinstitusjonen må gjøre en konkret vurdering av de faglige kravene

Nemnda krever at utdanningsinstitusjonen gjør en konkret vurdering av hvilke faglige krav som stilles i det enkelte studiet. Denne konkrete vurderingen skal sikre at de faglige kravene er saklige og nødvendige.

Kravet til en konkret vurdering er godt illustrert i sak [DIN 2022/174](#). Universitetet mente at tilretteleggingen av både undervisningen og eksamen ville gå utover de faglige kravene i studiet. Nemnda uttalte i saken at den vanligvis er tilbakeholden med å overprøve faglige vurderinger av denne typen, men konkluderte likevel med at universitetet ikke hadde gjort en tilstrekkelig konkret og individuell vurdering av tiltak som ville sikre likeverdige utdanningsmuligheter. Nemnda uttalte blant annet at

¹⁶ Nav har ulike ordninger studenter kan benytte i studiesituasjonen, blant annet mentor og skrivehjelp. Det er også mulig å ta høyere utdanning som en del av et tiltak gjennom Nav.

¹⁷ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2024-03-08-9/KAPITTEL_10#%C2%A710-5

den faglige begrunnelsen for ikke å tilby tilrettelagt undervisning via Zoom, fremstår som svakt fundert. Begrunnelsen samsvarer også dårlig med at undervisningen helt eller delvis ble gjennomført via Zoom under pandemien, uten at dette ble vurdert som faglig uforvarlig. Selv om digital deltakelse i undervisning ikke er optimalt for best mulig læringsutbytte, kan nemnda vanskelig se at slik deltakelse skulle føre til en reduksjon av de faglige kravene som stilles i utdanningen.

Nemnda erkjenner i saken at digital deltakelse ikke er optimalt for best mulig læringsutbytte, men konkluderte med at dette likevel ikke fører til en reduksjon av de faglige kravene.

I [DIN 2022/1472](#) vurderte nemnda også endring av eksamensform som tilretteleggingstiltak og de faglige kravene. Denne saken gjaldt en student som søkte om å gjennomføre skriftlig skoleeksamen som hjemmeeksamen, men fikk avslag fordi universitetet vurderte at tiltaket ville gi faglige fordeler. Nemnda konkluderte med at universitetet ikke hadde brutt plikten til individuell tilrettelegging, og la vekt på at vurderingen av de faglige kravene var konkret og saklig.

Eksamensform og hjelpemidler under eksamen

Nemnda har i en rekke saker vurdert at både eksamensform og hjelpemidler under eksamen kan påvirke de faglige kravene i et fag. I sak [LDN 2015/41](#) søkte en student med dysleksi og vansker med tall om å få bruke Excel på eksamen istedenfor kalkulator, som var tillatt hjelpemiddel for alle. Utdanningsinstitusjonen begrunnet avslaget med at bruk av Excel ville gi tilgang til formler og funksjoner som ville gi en urimelig faglig fordel, og at faglige kunnskaper og kompetanse i emnets planlagte læringsutbytte ikke ville bli testet. Hverken universitetet eller studenten selv hadde klart å finne hjelpemidler som ikke ville innebære samme fortrinn under eksamen. Nemnda konkluderte i saken med at hjelpemiddelet ville innebære en faglig fordel, og at avslaget ikke var et brudd på tilretteleggingsplikten.

En sak fra Likestillings- og diskrimineringsnemnda ([LDN 2012/23](#)) handlet om en student som hadde søkt om hjemmeeksamen og muntlig eksamen som erstatning for skoleeksamen. Studenten fikk avslag på søknaden, men isteden innvilget PC med retteprogram, to timers tilleggstid, mulighet for skrivehjelp og opplesning av oppgaven. Nemnda uttalte:

Tilrettelegging må ikke føre til en reduksjon av de faglige kravene til studiet. Under hjemmeeksamen er det lov til å anvende hjelpemidler som ikke kan benyttes under skoleeksamen, slik som støttelitteratur og

drøfting med andre, og tester derfor andre ferdigheter enn skoleeksamen. De to eksamensformene kan derfor ikke sammenlignes. En utvidet muntlig eksamen vil ikke kunne kompensere for dette. Nemnda er enig med Det juridiske fakultet i at det er behov for å teste studentene i skriftlig skoleeksamen.

Saken viser samtidig at nemnda krever at utdanningsinstitusjonen må vurdere andre former for tilrettelegging. Nemnda pekte på flere alternativer som den mente at universitetet kunne ha vurdert, i tillegg til de tilretteleggingstiltakene som var gitt:

Det er opplyst at A produserer betydelig mindre tekst i løpet av en skoleeksamen enn studenter uten funksjonsnedsettelse, og at det er vanskelig å konsentrere seg utover fem timer med skoleeksamen. De tilbudte hjelpemidlene kompenserer derfor ikke tilstrekkelig for As dysleksi. Alternativ tilrettelegging kan for eksempel være skriftlig skoleeksamen med etterfølgende muntlig eksamen en annen dag, flere kortere skriftlige eksamener, lengre pause midt på dagen under en skoleeksamen, eller en kombinasjon av disse. Det juridiske fakultet opplyser at det ikke har undersøkt alternativ tilrettelegging utover det det har tilbudt A, og det er derfor vanskelig for nemnda å konstatere at det ikke finnes rimelig alternativ tilrettelegging. At det er flere studenter med samme grad av dysleksi som A, tilsier også at Det juridiske fakultet bør vurdere sine tilretteleggingstiltak nærmere.

Sak [DIN 2019/135](#) gjaldt en student som hadde en kronisk søvn sykdom, og som hadde søkt om å gjennomføre eksamen med oppstart senere på dagen enn de andre studentene. Dette ville bety at universitetet måtte lage en egen eksamensoppgave til studenten, noe de mente ville være en faglig fordel. Nemnda kom til brudd på tilretteleggingsbestemmelsen, og var ikke enig i at de faglige kravene ble redusert av å ha en egen eksamensoppgave:

Nemnda har lagt vekt på at klager ikke blir stilt bedre enn sine medstudenter ved å få tilrettelagt eksamen. De faglige kravene til eksamen vil ikke bli svekket ettersom eksamensbesvarelsen uansett ikke skal sammenlignes med andre kandidaters besvarelser. Nemndas oppfatning er at eksamen skal utformes og bedømmes etter et faglig objektivt krav, og det ikke vil svekke kravet til faglig forsvarlighet at klager får en egen eksamensoppgave. B tilrettelegger for øvrig undervisning/eksamen i utstrakt grad for studenter med andre funksjonsnedsettelser, og etter kravet om likebehandling har også klager rett på en egnet tilrettelegging.

Saken viser at det å ha en egen eksamen ikke bidrar til å svekke de faglige kravene i et studium. En eksamensbesvarelse skal bedømmes etter objektive krav, og det vil derfor ikke svekke de faglige kravene at besvarelsen ikke kan sammenlignes med andre kandidater.

Hensynet til medstudenter og den faglige kvaliteten på undervisningen

I sak DIN 2023/844 hadde universitet avslått digital deltakelse i undervisningen fordi de mente at dette vil forringe kvaliteten på undervisningen for de øvrige studentene. Nemnda mente at denne begrunnelsen var for generell, og at universitetet ikke hadde gjort tilstrekkelig konkret og individuell vurdering av studentens behov holdt opp mot eventuelle faglige ulemper for undervisningen. Nemnda vurderte saken slik:

Nemnda forstår universitetet slik at de mener at opptak av forelesninger vil være negativt for den faglige utviklingen for et flertall av studentene. Universitetet viser til at slike opptak har vist seg «egnet til å undergrave sentrale trekk ved forelesningen som interaksjonsform». Nemnda antar at universitetet her sikter til generelle opptak av forelesningene, og ikke individuell tilrettelegging for enkeltstudenter. Universitetet uttaler selv at de besitter digital infrastruktur for å gjøre opptak av forelesninger. Det er nemndas klare oppfatning at det må finnes tekniske muligheter som bøter på de utfordringene som er skissert fra universitetet, både når det gjelder individuell tilrettelegging i form av tilgjengelighet for A og medvirkning fra andre studenter under forelesningene.

Saken viser at utdanningsinstitusjonen har ansvaret for å opprettholde den faglige kvaliteten for alle studentene samtidig som de sørger for individuell tilrettelegging for studenter som trenger det.

Faglige krav og krav til tilstedeværelse i undervisningen og eller studieprogresjon

Saker som gjelder krav til tilstedeværelse i undervisningen eller krav til å ha bestått eksamen før man kan begynne nytt studieår, reiser som ofte også spørsmål om reduksjon av de faglige kravene i utdanningen.

I sakene [DIN 2018/272](#), [DIN 2018/420](#) og [DIN 2019/11](#) kom nemnda til at likestillings- og diskrimineringsloven ikke var brutt. I sak [DIN 2018/272](#) legger nemnda vekt på at kravet til tilstedeværelse i undervisningen var faglig fundert og nødvendig. Sakene er gjennomgått nærmere i kapittel 6.

Skikkethetsvurderinger

Et spørsmål som i praksis har vist seg å bli aktuelt i forbindelse med tilretteleggingssaker, er skikkethetsvurderinger etter universitets- og høyskoleloven § 12-3. Skikkethetsvurderinger er noe utdanningsinstitusjoner løpende skal gjøre av studenter i utvalgte fag.¹⁸ Det følger av universitets- og høyskoleforskriften § 7-2 at formålet med en skikkethetsvurdering er å

avgjøre om en student utgjør en mulig fare for liv, fysisk og psykisk helse, rettigheter eller sikkerhet til de pasienter, brukere, barnehagebarn, elever, dyr, klienter, dyreeiere eller andre studenten vil komme i kontakt med under praksis eller under framtidig yrkesutøvelse.

Reglene om skikkethet skal sikre at studenten har de nødvendige forutsetningene for å kunne utøve yrket, og at bare de studentene som har de faglige og personlige forutsetningene, får vitnemål. Skikkethetsvurderinger er noe som kommer i tillegg til om studenten består de teoretiske og praktiske fagene i utdanningen. Vurderingskriteriene i forskriften § 7-3 knytter seg ikke direkte til noen funksjonshemming, men fremstår som utpreget skjønnsmessige.

Fra henvendelser til ombudets veiledningstjeneste vet vi at studenter med funksjonsnedsettelse opplever at det er en sammenheng mellom manglende tilrettelegging og at utdanningsinstitusjonen reiser spørsmål om studentens skikkethet, særlig i praksisfag. Diskrimineringsnemnda har behandlet to saker som handlet om skikkethetsvurderinger i høyere utdanning ([DIN 2023/1054](#) og [DIN 2022/366](#)).¹⁹ I begge sakene ble spørsmålet om skikkethet vurdert etter diskrimineringsforbudet i likestillings- og diskrimineringsloven § 6 og unntaksadgangen i § 9.²⁰

Du kan lese mer om diskrimineringsforbudet etter likestillings- og diskrimineringsloven § 6 på <https://ldo.no/er-du-diskriminert-eller-trakassert/>

¹⁸ Universitets- og høyskoleforskriften § 7-1 lister opp utdanningene som skal gjøre skikkethetsvurderinger av studentene.

¹⁹ [DIN 2023/1054](#) gjaldt en student som hadde fått beskjed av en høyskole at de ville gjennomføre en skikkethetsvurdering dersom hun ikke avbrøt utdanningen hun var i gang med. Selv om høyskolen erkjente at de hadde anbefalt studenten å avbryte studiet, ble saken likevel henlagt av nemnda.

²⁰ Se også [LDO 12/641](#) og [LDO 15/1827](#). Ingen av disse av to sakene handlet imidlertid direkte om forholdet mellom skikkethetsvurderingen og tilrettelegging av studiehverdag, eksamen eller praksis.

Sak [DIN 2022/366](#) gjaldt både spørsmål om tilrettelegging og tvilsmeldinger som var sendt i forbindelse med skikkethetsvurdering av studenten.²¹ Tvilsmeldingene ble av nemnda vurdert som et spørsmål om diskriminering etter bestemmelsen i likestillings- og diskrimineringsloven § 6. Grunnlaget for tvilsmeldingene var at utdanningsinstitusjonen mente at studenten hadde behov for tilrettelegging som gikk ut over faglige krav, i tillegg til bekymringer knyttet til studentens personlige egenskaper opp mot yrket. Diskrimineringsnemnda konkluderte med at utdanningsinstitusjonen både hadde brutt tilretteleggingsplikten i § 21 og hadde diskriminert klageren ved å sende inn tvilsmeldingene. Nemnda mente at tvilsmeldingene i stor grad baserte seg på stereotype antakelser basert på studentens diagnose og uriktige påstander om at tilretteleggingen gikk utover faglige krav. Ombudet forstår nemnda slik at de legger ansvaret på utdanningsinstitusjonen for de uriktige påstandene og manglende avklaringer om studentens behov, og at dette samlet sett førte til at klageren ble diskriminert både når det gjaldt tilretteleggingen og tvilsmeldingene som ble sendt.

Saken viser at dersom utdanningsinstitusjonen vektlegger funksjonsnedsettelse eller tilretteleggingsbehov i seg selv i en skikkethetsvurdering, innebærer det at studenten blir stilt dårligere på grunn av nedsatt funksjonsevne. I vurderingen av om en slik forskjellsbehandling er lovlig etter likestillings- og diskrimineringsloven § 9, presiserer nemnda at det kan være saklig å legge vekt på tilretteleggingsbehov i en skikkethetsvurdering dersom det er slik at tilretteleggingen faktisk går ut over de faglige kravene. Det var ikke tilfelle i denne saken. Nemnda presiserer også at utdanningsinstitusjonen uansett må forsøke mindre inngripende og uformelle tiltak før de kan iverksette skikkethetsvurderinger. Heller ikke det var gjort i denne saken.

Oppsummering

I saker med spørsmål om tilretteleggingen innebærer en faglig fordel, har nemnda gjennomgående vært tilbakeholden med å overprøve utdanningsinstitusjonenes vurdering av hvilke tilretteleggingstiltak som vil redusere de faglige kravene i et fag. Nemnda skal likevel alltid undersøke om utdanningsinstitusjonen har vurdert de faglige kravene konkret. Utdanningsinstitusjonen må også vurdere om det finnes andre egnede tilretteleggingstiltak som ikke fører til at de faglige kravene reduseres.

²¹ Saken er ikke publisert i sin helhet på nemndas nettsider på grunn av personvern hensyn. Ombudet har fått innsyn i saken og omtaler den bare i den utstrekning taushetsplikten tillater.

Unntak for tilrettelegging som er uforholdsmessig byrdefull

Hovedregelen er at tilrettelegging som er egnet, skal gjennomføres. I noen helt spesielle tilfeller kan likevel det å gjennomføre tilrettelegging være uforholdsmessig byrdefullt for utdanningsinstitusjonen. Dette følger av likestillings- og diskrimineringsloven § 21 andre ledd, som slår fast at

retten gjelder tilrettelegging som ikke innebærer en uforholdsmessig byrde. I denne vurderingen skal det særlig legges vekt på

- a) tilretteleggingens effekt for å fjerne barrierer for personer med funksjonsnedsettelse
- b) kostnadene ved tilretteleggingen
- c) virksomhetens ressurser.

Hva som er uforholdsmessig byrdefullt, skal avgjøres basert på en konkret vurdering hvor effektene av tilretteleggingen veies mot hva tilretteleggingen medfører for den som er ansvarlig. Regelen er ment som en snever sikkerhetsventil og skal ikke tolkes for vidt.

Når det gjelder «tilretteleggingens effekt for å nedbygge funksjonshemmende barrierer», er det relevant å se hen til hvilken effekt tiltaket har på å bygge ned barrierer for personer med funksjonsnedsettelser mer generelt. Et moment som også kan være med i vurderingen, er hva som oppnås med tilretteleggingen. I forarbeidene til loven har departementet skrevet:

Et tiltak som bare bedrer situasjonen marginalt, vil lettere fremstå som en uforholdsmessig byrde, enn hvis det dreier seg om et tiltak som har avgjørende betydning for om personen med nedsatt funksjonsevne kan dra nytte av for eksempel et skoletilbud eller av helse- og sosialtjenester.²²

Når det gjelder kostnader og virksomhetens ressurser, er det understreket i forarbeidene at det ikke skal foretas en tradisjonell «kost-nytte-vurdering», og at utgangspunktet er at individuell tilrettelegging vil medføre økte kostnader.²³ Det skal derfor mye til for

å kunne gi avslag på et tilretteleggingstiltak av økonomiske grunner. Dette følger både av likestillings- og diskrimineringsloven, men også av universitets- og høyskoleloven § 10-5. I forarbeidene til universitets- og høyskoleloven er det understreket at:

Siden statlige universiteter og høyskoler i hovedsak er finansiert over statsbudsjettet og private høyskoler baserer seg på en kombinasjon av offentlig støtte og egenbetaling fra studentene, skal det mye til for at institusjonene skal kunne avslå individuell tilrettelegging med henvisning til at dette vil medføre en uforholdsmessig byrde, men institusjoner av ulik størrelse vil kunne ha ulike reelle muligheter. Begrensningen om «uforholdsmessig byrde» vil likevel sjelden innebære at institusjonene kan nekte å tilby utdanningsrettede tilretteleggingstiltak til en student med behov for dette. Likevel kan det være at enkelte tiltak vil være så arbeidskrevende at de heller ikke kan tilbys av den grunn. Permanente behov for andre typer tilrettelegging, som for eksempel døvetolk, personlig assistent mv., er ikke omfattet av universitets- og høyskoleloven.²⁴

Krav til den konkrete vurderingen

For å kunne bli hørt på at kostnadene for tilretteleggingen er uforholdsmessige, stiller Diskrimineringsnemnda krav til at utdanningsinstitusjonen konkretiserer kostnadene. I sak [DIN 2019/135](#) kom nemnda til at det aktuelle universitetet ikke hadde redegjort for dette. Nemnda vurderte spørsmålet slik:

Nemndas vurdering er at B ikke har vist til omstendigheter som medfører at tilretteleggingen for klager kan anses som en uforholdsmessig byrde. B har i liten grad redegjort for de kostnadmessige ulempene tilretteleggingen medfører. B anfører at det vil medføre store kostnader dersom klager må ha en egen eksamensoppgave, egen vakt og senere egen sensur. B har imidlertid ikke dokumentert kostnadene eller vist til egnede alternativer utover den mest kostbare løsningen som de selv skisserer. B er en institusjon med betydelige ressurser, og nemnda har derfor ikke lagt avgjørende vekt på Bs anførsler om at tilretteleggingen er kostbar.

²² Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven), kapittel 18 side 265.

²³ Prop. 81 L (2016–2017) Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven), kapittel 30 side 327.

²⁴ Prop. 126 L (2022–2023) Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven, kapittel 23 side 335.

Dette betyr at det ikke holder med en påstand om at tilretteleggingstiltaket er for kostbart. Dersom det i det hele tatt skal være aktuelt å legge vekt på kostnadene, må disse dokumenteres.

I sak [DIN 2021/486](#) mente utdanningsinstitusjonen at det ville være uforholdsmessig byrdefullt å gjøre en konkret og individuell vurdering av tilrettelegging for hvert enkelt fag. Nemnda avviste dette og konkluderte slik:

Det kan ikke anses uforholdsmessig byrdefullt for B utdanningsinstitusjon å foreta en konkret og individuell vurdering av hvordan gjennomføringen av eksamen kan tilrettelegges i det enkelte fag. Dersom man etter en slik vurdering kommer til at eksamen i noen av fagene kan gjennomføres som skoleeksamen med hjelpemidler, eller på andre individuelt tilpassede måter, kan nemnda heller ikke se at dette er uforholdsmessig ressurskrevende å gjennomføre. Det fremgår av forarbeidene at unntaksbestemmelsen er ment som en sikkerhetsventil, jf. Prop.81 L (2016–2017) side 222. I tillegg kommer at kostnadene knyttet til tilretteleggingstiltaket må konkretiseres for at det skal kunne vektlegges i vurderingen. Det er ikke tilfellet her, og B utdanningsinstitusjon er en ressurssterk institusjon. Nemnda kan ikke se at det er tilstrekkelige holdepunkter for at en individuell vurdering og konkret tilrettelegging vil være svært kostbart for B utdanningsinstitusjon, eller på andre måter fremstår uforholdsmessig.

Dette betyr at utdanningsinstitusjonen må sette av nok ressurser både til å gjøre en tilstrekkelig individuell vurdering av tilretteleggingsbehovet og til å gjennomføre egnede og nødvendige tiltak.

DEL 3

Universell utforming av lærested og undervisning

Individuell tilrettelegging er ikke det eneste virkemiddelet utdanningsinstitusjonene har for å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter for studenter med funksjonsnedsettelse. Universell utforming handler om at flest mulig skal kunne bruke de samme løsningene tross ulike forutsetninger. Plikten til universell utforming inntreffer uavhengig av om det er noen som har et tilretteleggingsbehov. Universell utforming er derfor et viktig verktøy for å bygge ned barrierer i samfunnet.²⁵

Reglene om universell utforming i likestillings- og diskrimineringsloven fremgår av §§ 17 og 18.²⁶ § 17 handler om fysiske forhold, mens § 18 handler om universell utforming av IKT-løsninger. Begge deler har stor betydning for at studenter med funksjonsnedsettelse skal få likeverdige utdanningsmuligheter. Utdanningsinstitusjonen kan bare si nei til universell utforming om det blir en *uforholdsmessig byrde*. For utdanningsinstitusjoner som får støtte over statsbudsjettet, skal det svært mye til før universell utforming blir en uforholdsmessig byrde. For fysiske forhold har Diskrimineringsnemnda likevel vært tilbakeholdne med å vurdere universell utforming av eldre bygg.

Universell utforming bidrar til å fjerne barrierer og fremmer deltakelse for studenter med funksjonsnedsettelse. Retten til individuell tilrettelegging gjør mye av det samme. Forskjellen er at likestillings- og diskrimineringsloven § 21 har et individfokus som kommer inn i de tilfellene det ikke er tilstrekkelig med universell utforming. Ofte må reglene om universell utforming og individuell tilrettelegging brukes i kombinasjon.

Du kan lese mer om universell utforming på <https://ldo.no/diskrimineringsgrunnlag/funksjonsnedsettelse/universell-utforming-og-tilgjengelighet/>

Universiteter og høyskoler må jobbe for å fremme likestilling for studenter med nedsatt funksjonsevne

Likestillings- og diskrimineringsloven § 24 bestemmer at alle utdanningsinstitusjoner skal jobbe for å fremme likestilling og hindre diskriminering. Denne plikten bygger på en erkjennelse av at individuelt diskrimineringsvern og individuelle løsninger ikke alene er nok til å sikre likeverdige utdanningsmuligheter. § 24 handler om å identifisere og bygge ned de barrierene studenter med funksjonshemming møter i høyere utdanning som ligger på et strukturelt eller organisatorisk nivå, eller kan være innarbeidet i kulturen ved institusjonen.²⁷

Likestillings- og diskrimineringsloven § 24 gir stort rom for å organisere arbeidet ut fra lokale forutsetninger ved den enkelte utdanningsinstitusjon. Så lenge arbeidet er «aktivt, målretta og planmessig», kan arbeidet innlemmes i institusjonens allerede etablerte arbeidsmåter. Ombudet anbefaler at arbeidet gjøres i fire steg, slik som beskrevet på neste side.

For de fleste utdanningsinstitusjoner vil det være en god start å se arbeidet med individuell tilrettelegging i sammenheng med arbeidet med universell utforming. Individuell tilrettelegging er ment som et supplement i tilfeller der nedbygging av samfunnskapte barrierer ikke er mulig. Å bruke erfaringer fra tilretteleggingsarbeidet kan gi verdifull kunnskap om hvor barrierer for studenter med funksjonshemming er ved utdanningsinstitusjonen.

I tillegg til dette må utdanningsinstitusjonene også ta tak i organisatoriske, strukturelle eller kulturelle forhold som hindrer likeverdige utdanningsmuligheter. En barriere som har aktualisert seg i mange saker for Diskrimineringsnemnda, er at studenter med tilretteleggingsbehov opplever å bli møtt med at tilretteleggingen i seg selv innebærer en reduksjon av de faglige kravene og/eller får betydning for skikketheten til et yrke. HK-dir fremhever i sin rapport at dette kan ha sammenheng med:

²⁵ Prop. 81 L (2016-2017), Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven), side 323.

²⁶ Det finnes også regler om universell utforming i annet regelverk som forplikter utdanningsinstitusjonene, som vi ikke går inn på her.

²⁷ Se for eksempel NOU 2023: 13 *På høy tid – Realisering av funksjonshindredes rettigheter*, kapittel 10 og Direktoratet for høyere utdanning sin tilstandsanalyse kapittel 4 for en oppstilling av barrierer som studenter med funksjonsnedsettelse møter i utdanningssektoren.

En oppfatning av at tilrettelegging innebærer å redusere faglige krav, ligger ifølge tilretteleggere til grunn for en del av motstanden de møter. Noen beskriver et konservativt faglig miljø som holder fast på rigide krav, for eksempel lite fleksible læringsutbyttebeskrivelser, og som fungerer som portvoktere, særlig i profesjonsutdanninger.²⁸

I dette spenningsfeltet ligger det et ansvar på utdanningsinstitusjonene for å sikre at de faglige kravene ikke blir en barriere for studenter med funksjonsnedsettelse i tilfeller der det er mulig å oppnå samme læringsutbytte på andre måter. Dette vil kreve nytenkning om organisering av studieløp generelt, eller undervisnings- og vurderingsformer, og en vilje til å finne løsninger som fremmer likeverdige utdanningsmuligheter.

Utdanningsinstitusjoner bør også identifisere hvilke holdnings- og kunnskapsbarrierer som finnes i virksomheten. Særlig ved tilrettelegging av profesjonsstudier og praksisfag tilsier vår erfaring at stereotype antakelser om studenter med funksjonsnedsettelse og kunnskapshull hos utdanningsinstitusjonen gjør dialogen om tilrettelegging vanskelig for studentene. Også i tilfeller der utdanningsinstitusjonen vurderer skikketheten til en student med tilretteleggingsbehov, er det nødvendig å sikre at vurderingene bygger på saklige og nødvendige faglige krav, ikke fordommer eller kunnskapshull.

Du kan lese mer om likestillingsplikten i § 24 på <https://ldo.no/bli-betre-pa-likestilling-og-mangfold/likestillingsplikt-for-offentleg-sektor/>

Ombudet anbefaler disse fire stegene i likestillingsarbeidet:

Situasjonsanalyse

Lag en oversikt over ansvarsområdene og målene for likestillingsarbeidet. Beskriv en idealsituasjon for likeverdige utdanningsløp for personer med funksjonsnedsettelse og sammenlign med dagens situasjon. Identifiser barrierer som studentene møter. Ta utgangspunkt i eksisterende kunnskap – eksempelvis NOU 2023: 13 *På høy tid*, HK-dir sin tilstandsanalyse eller analyse av egne saker om individuell tilrettelegging. Undersøk dette med både ansatte og studentene selv for å finne ut hvor barrierene er.

Årsak

Undersøk hvorfor risikoene for diskriminering og barrierene for likestilling er der. Å ha trygge kanaler for deling av erfaringer fra både studenter og ansatte kan bidra stort i denne delen av arbeidet.

Tiltak

Bestem konkrete tiltak som skal redusere risikoen for diskriminering og fjerne barrierer som studentene møter. Velg noen områder dere vil konsentrere dere om og angrip problemet. Det er viktig å vise hvordan tiltakene er forankret i ledelsen, og hva de konkrete målene med tiltakene er.

Evaluering

Finn ut hvordan tiltakene fungerte i praksis, og om de nådde målet i likestillingsarbeidet deres. Det er viktig å finne ut hva dere eventuelt skal videreføre, eller eventuelt tilføre nye tiltak.

LITTERATURLISTE

Buudir sin side for statistikk og forskning om utdanning blant personer med funksjonsnedsettelse, *Unge med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning*.

<https://www.buudir.no/statistikk-og-analyse/funksjonsnedsettelse/funksjonsnedsettelse-utdanning/#section-537>

Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir). Rapport nr. 04/2025

Kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse – En tilstandsanalyse av barrierer og utdanningsinstitusjonenes arbeid med inkludering.

<https://hkdir.no/no/rapporter-undersokelser-og-statistikk/les-rapporten/kunnskap-om-studenter-med-funksjonsnedsettelse-en-tilstandsanalyse-av-barrierer-og-utdanningsinstitusjonenes-arbeid-med-inkludering/innledning>

FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD).

Offisiell norsk oversettelse.

<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2006-12-13-34>

Forarbeider

Prop. 111 L (2024–2025) Lov om folkehøgskoler (folkehøgskoleloven).

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-111-l-20242025/id3096114/?ch=21>

Prop. 126 L (2022–2023) Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven).

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-126-l-20222023/id2984933/>

NOU 2023: 13 *På høy tid – Realisering av funksjonshindredes rettigheter*.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2023-13/id2974659/>

Prop. 81 L (2016–2017) Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og

diskrimineringsloven). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-81-l-20162017/id2547420/>

Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-44-2007-2008/id505404/>

Lover og forskrifter

Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven).

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2024-03-08-9>

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven).

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

Lov om folkehøgskoler (folkehøgskoleloven).

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2025-06-20-99>

Forskrift til universitets- og høyskoleloven (universitets- og høyskoleforskriften).

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2024-06-28-1392>

Avgjørelser fra Diskrimineringsnemnda

Brudd:

DIN 2023/884

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/o3rbnvit/23-884-offentlig-versjon-av-nemndas-avgjoerelse.pdf>

DIN 2022/366

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showcase/2022000366>

DIN 2022/174

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/8908/offentlig-versjon-av-uttalelse-2022-567-2022-174.pdf>

DIN 2021/486

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/8235/offentlig-versjon-av-uttalelse-165131.pdf>

DIN 2019/135

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/7506/anonymisert-avgjoerelse-i-sak-19-135.pdf>

Ikke brudd:

DIN 2023/988

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/mtlpacbg/23-988-offentlig-versjon-av-uttalelse.pdf>

DIN 2023/392

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/plxfroqh/23-392-offentlig-versjon-av-uttalelse.pdf>

DIN 2022/68

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/jctgpthi/offentlig-versjon-av-nemndas-uttalelse-2022-697.pdf>

DIN 2022/36

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/8844/sak-2022-36-offentlig-versjon-av-uttalelse.pdf>

DIN 2022/230

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/8819/22-230-offentlig-versjon-av-uttalelse-og-vedtak.pdf>

DIN 2022/1472

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/rltbaxts/22-1472-offentlig-versjon-av-nemndas-uttalelse.pdf>

DIN 2022/101

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/chmnijra/22-101-offentlig-versjon-av-nemndas-uttalelse.pdf>

DIN 2019/11

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/7526/19-11-anonymisert-versjon-av-uttalelse.pdf>

DIN 2018/420

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/7733/18-420-korrigert-anonymisert-uttalelse.pdf>

DIN 2018/272

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/7387/272-2018-anonymisert-uttalelse.pdf>

Avsluttet uten avgjørelse:

DIN 2023/605

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showcase/2023000605>

DIN 2022/7

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showcase/2022000007>

DIN 2022/1293

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showcase/2022001293>

DIN 2022/1038

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showcase/2022001038>

Henlagt:

DIN 2024/181

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/nsamidee/24-181-offentlig-versjon-av-beslutning-om-henleggelse.pdf>

DIN 2023/883

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/w2thixwe/23-883-offentlig-versjon-av-henleggelsesbeslutning.pdf>

DIN 2023/770

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/ctwhczzi/23-770-offentlig-versjon-av-henleggelsesbeslutning.pdf>

DIN 2023/1054

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/2ztldbiz/23-1054-offentlig-versjon-av-avgjoerelse-om-henleggelse.pdf>

DIN 2022/857

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/8913/anonymisert-versjon-av-henleggelsesbeslutning-22-857.pdf>

Lenker til omtalte avgjørelser fra Likestillings- og diskrimineringsnemnda

LDN 2012/23

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showoldcase/2162>

LDN 2012/42

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showoldcase/2196>

LDN 2013/11

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/showoldcase/2252>

LDN 2015/41

<https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/7142/uttalelse-i-sak-41-2015.pdf>

Lenker til omtalte saker fra Likestillings- og diskrimineringsombudet

LDO 12/641

<https://ldo.no/arkiv/klagesaker/2013-12641-melding-om-tvil-om-students-skikkethet-for-yrket-var-ikke-i-strid-med-diskriminerings-og-tilgjengelighetsloven/>

LDO 15/1827

<https://ldo.no/arkiv/klagesaker/2016-funksjonsevne-151827-hogskole-skikkethetsvurdering-for-student-med-antatt-diagnose/>

**Likestillings- og
diskrimineringsombudet**

Vi hjelper deg

Gratis juridisk veiledning
Finn oss på nett: www.ldo.no
Ring oss: 23 15 73 00

facebook.com/mittOmbud

instagram.com/mittOmbud